

Zielona Góra, 28 grudnia 2019 r.

dr hab. Anna Wojciechowska, prof. UZ
Instytut Filologii Polskiej
Uniwersytet Zielonogórski

Recenzja

osiągnięć Pani dr Urszuli Gajewskiej ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo

(wykonana na zlecenie Prorektora ds. Kolegium Nauk Humanistycznych Uniwersytetu
Rzeszowskiego, z powołania Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów)

Pani dr Urszula Gajewska od początku swojej drogi zawodowej jest związana z rzeszowską polonistyką. W 1991 r. ukończyła filologię polską o specjalności nauczycielskiej na Wydziale Filologicznym Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie. Od tego roku pracuje w rodzimej uczelni w Zakładzie Języka Polskiego Instytutu Filologii Polskiej (przemianowanym na Instytut Polonistyki i Dziennikarstwa), kolejno na stanowiskach: asystenta, adiunkta, starszego wykładowcy i adiunkta. Stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa uzyskała w 2001 r. na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Rzeszowskiego na podstawie rozprawy *Konstrukcje syntaktyczne o funkcji metatekstowej w testach nauk ścisłych* (promotorem pracy była prof. dr hab. Teresa Ampel, recenzentami: prof. dr hab. Barbara Boniecka i prof. dr hab. Kazimierz Ożóg).

Na naukowy dorobek Habilitantki składają się łącznie 22 prace opublikowane (w tym: 1 monografia i 21 artykułów) oraz 2 artykuły oddane do druku (jeden po pozytywnych recenzjach). Wszystkie teksty mają charakter autorski.

Ocenę dokonań Kandydatki przedstawię w trzech punktach: zacznę od osiągnięcia naukowego, które zostało wskazane jako podstawa do wszczęcia postępowania habilitacyjnego, następnie omówię aktywność naukowo-badawczą po uzyskaniu stopnia doktora, a na końcu – pozostałe osiągnięcia (organizacyjne, dydaktyczne, popularyzatorskie).

Ocena osiągnięcia naukowego, o którym mowa w art. 16. ust. 2 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.)

Jako osiągnięcie naukowe uzasadniające wszczęcie postępowania habilitacyjnego Pani dr Urszula Gajewska wskazała cykl 10 artykułów zat. *Encykliki Jana Pawła II – wprowadzenie do charakterystyki gatunku*.

Wstępny ogląd włączonych do cyklu publikacji pozwala zauważyć, że ukazywały się one w latach 2007-2017 (w szczególności: 2007 – 2; 2008 – 1; 2009 – 1; 2012 – 1; 2014 – 3; 2015 – 1; 2017 – 1), jak również to, że dorobek nie ma charakteru lokalnego – artykuły zostały wydane w różnych ośrodkach akademickich w Polsce: w Bydgoszczy, Poznaniu, Opolu, Toruniu, Rzeszowie i Warszawie (zarówno w czasopismach naukowych, jak i w tomach zbiorowych). Opracowania w większości (7) są pokłosiem konferencji, a zatem wcześniej zostały wygłoszone w formie referatu i poddane dyskusji.

Podstawa materiałowa badań – 14 encyklik Jana Pawła II, około 1000 stron – jest jednorodna i atrakcyjna pod względem poznawczym (nie opracowano dotychczas papieskich encyklik pod kątem genologicznym). Wybór materiału ma też dodatkowy walor, ponieważ zobowiązuje do podejścia interdyscyplinarnego, do łączenia perspektywy filologicznej (lingwistycznej) z teologiczną. Temu niełatwemu zadaniu Habilitantka w dużym stopniu zdołała sprostać. Nie w pełni natomiast udało się zachowanie badawczego dystansu wobec materii językowej.

Temat *Encykliki Jana Pawła II – wprowadzenie do charakterystyki gatunku* został sformułowany stosownie do zawartości treściowej zbioru i współgra z jego wewnętrznym układem. Autorka podzieliła opracowania na cztery części: ogólną, wprowadzającą (*Uwagi wstępne oraz tło analiz* – 1 artykuł) oraz trzy szczegółowe, analityczne (*Komponent strukturalny Encyklik Jana Pawła II* – 3 artykuły; *Komponent pragmatyczny Encyklik Jana Pawła II* – 2 artykuły; *Komponent poznawczy Encyklik Jana Pawła II* – 4 artykuły). Tytuły partii materiałowych nawiązują do koncepcji wzorca gatunkowego Marii Wojtak.

Dr Urszula Gajewska deklaruje w autoreferacie, że przeprowadziła deskryptywną analizę indywidualnych realizacji wzorca gatunkowego encykliki zmierzającą do opracowania modelu gatunku (s. 5). Ze wszech miar uzasadnione było więc sięgnięcie po propozycję metodologiczną Marii Wojtak, spójną i wielokrotnie sprawdzoną w badaniach nad tekstami z różnych sfer komunikacji, także religijnej.

Cykl otwiera artykuł wprowadzający w zagadnienia związane z językiem religijnym (I.1.). Stanowi on podbudowę teoretyczną następnych, opartych na konkretnym materiale badawczym

i w mniejszym lub większym stopniu sprofilowanych genologicznie opracowań. Autorka prezentuje te ustalenia z zakresu teologii i filozofii, których znajomość uznaje za istotną w lingwistycznych dociekaniach nad wypowiedziami religijnymi (status poznawczy mowy religijnej, istota, cechy i funkcje języka religijnego). W pozostałych tekstach cyklu odwołania do opracowań teologicznych i filozoficznych pojawiają się głównie w partiach wstępnych, ale także wtedy, gdy mają znaczenie dla interpretacji materiału (np. ujęcie czasu w chrześcijaństwie – I.5.).

Kolejne opracowania odnoszą się do poszczególnych płaszczyzn (aspektów) wzorca gatunkowego encykliki. I trzeba podkreślić, że – choć żaden z aspektów nie został omówiony kompletnie – analizy przynoszą dużo cennych ustaleń na temat badanego gatunku.

Artykuły zaliczone do drugiej części dotyczą struktury papieskich wypowiedzi. Badaczka koncentruje się na opisie wybranych komponentów i składników, przede wszystkim na zagadnieniach związanych z metatekstem. Jak podkreśla w autoreferacie (s. 6), wyraziście zarysowana rama tekstowa oraz liczne, zróżnicowane formalnie i funkcjonalnie wykładniki metatekstowe to szczególnie istotne i nierozzerwalnie ze sobą związane kompozycyjne wyznaczniki gatunkowe badanych encyklik. Obrazuje to analiza elementów otwierających i zamykających teksty Jana Pawła II (I.2., I.3.) oraz sygnalizatorów tematu rozważań (I.4.), jak również formuł podkreślających przebieg argumentacji (artykuł w druku). Autorka omawia najważniejsze cechy opisywanych tekstów – wskazuje elementy struktury, które ułatwiają gatunkową identyfikację encyklik (pozwalają ją wyodrębnić spośród innych kościelnych dokumentów) oraz pomagają rozpoznać zasadnicze komponenty znaczeniowo-kompozycyjne. Eksponuje także formalne powiązania encykliki z innymi bytami genologicznymi, takimi jak: list pasterski, kazanie, katecheza, traktat teoretyczno-filozoficzny.

Na część związaną z aspektem pragmatycznym składają się tylko dwa opracowania. W pierwszym (I.5.) Autorka przyjmuje, że specyficzne ukształtowanie temporalne tekstów (nastawienie na terażniejszość) jest ważnym wyznacznikiem gatunkowym encyklik, ściśle związanym z kontekstem komunikacyjnym. Prezentuje typowe sposoby wyzyskiwania przez nadawcę omnitemporalnego znaczenia czasu terażniejszego, często stosowane środki leksykalne oraz zabiegi potęgujące owo specyficzne „zawieszenie w czasie”. Drugi artykuł (I.6.) dotyczy metod budowania w tekstach swoistej więzi komunikacyjnej (więzi wiary, serc i umysłów). Badaczka podkreśla oczywistą nierównorzędność relacji nadawczo-odbiorczych oraz analizuje zachowania językowe Papieża, które przyczyniają się do budowania wspólnoty, pozwalają na utożsamianie się z odbiorcą i służą neutralizowaniu komunikacyjnego dystansu (stosowanie formuł fatycznych i apelatywnych, operowanie kategorią osoby, wykorzystywanie figur retorycznych, sięganie po leksykę i metaforykę wartościującą i in.).

Cztery ostatnie artykuły odnoszą się do płaszczyzny poznawczej (tematyki). Na podstawie papieskich encyklik dr Urszula Gajewska odtwarza wizję świata pełną niepokojących zjawisk społeczno-ekonomicznych i kulturowo-moralnych (I.7.). Jednemu z nich poświęca osobną analizę (I.8.) – rekonstruuje przyczyny oraz główne symptomy kultury/cywilizacji śmierci, które zostały nakreślone przez Papieża w encyklice *Evangelium vitae*. Trzecie opracowanie (I.9.) dotyczy z kolei motywu przewodniego pontyfikatu Jana Pawła II – problemu godności osoby ludzkiej (godności nadprzyrodzonej i godności naturalnej). Ostatnią część, i zarazem cały cykl, zamyka artykuł odtwarzający papieską wizję filozofii wyłożoną w encyklice *Fides et ratio* (I.10.). Autorka podkreśla, że tematyka badanych encyklik obejmuje dwie sfery: sprawy boskie (wyjaśnianie najważniejszych dogmatów) i sprawy ludzkie (wskazywanie głównych problemów współczesnego świata i człowieka). Omawia środki służące kreowaniu w tekstach rzeczywistości (transcendentnej i ziemskiej): typowe dla wypowiedzi naukowych (np. specjalistyczne słownictwo, definicje) oraz stosowane w kaznodziejstwie (np. wypowiedzenia modalne, wartościujące peryfrazy, elementy retoryki antycznej). Utrwalone w encyklikach widzenie świata uznaje za emocjonalnie zaksjologizowane, uzależnione od doktryny Kościoła katolickiego, racjonalne i zarazem niezwykle ekspresyjne.

Zagadnienia związane ze stylistyką wypowiedzi Jana Pawła II rozważa Badaczka wybiórczo, przy okazji opisu pozostałych płaszczyzn wzorca gatunkowego. Swoistym podsumowaniem rozproszonych w artykułach uwag jest akapit autoreferatu rozpoczynający się konstatacją: „Zaprezentowane przeze mnie wyznaczniki gatunkowe encyklik warunkują istnienie następujących cech stylistycznych” (s. 14), zawierający wyliczenie owych cech, z podziałem na naukowe (logiczność, precyzyjność, abstrakcyjność / transcendentność, spójność, intertekstualność, obiektywizm, komunikatywność, oficjalność) oraz perswazyjne, katechetyczno-kaznodziejskie (subiektywizm, emocjonalność, ekspresyjność, apelatywność, parenetyczność / dyrektywność, interakcyjność, dialogowość, aksjologizacja, retoryczność). Taki sposób ujęcia aspektu stylistycznego pozostawia niedosyt.

Dokonana przez Habilitantkę charakterystyka encyklik, co warto w tym miejscu podkreślić, bardzo dobrze ilustruje stwierdzenie Marii Wojtak, że poszczególne aspekty wzorca gatunkowego się ze sobą zazębiają i wzajemnie przenikają. Jest to widoczne w wielu miejscach cyklu – przykładowo opis struktury pomaga uporządkować kwestie związane z pragmatyką wypowiedzi, a analiza zagadnień prymarnie odnoszących się do pragmatyki przynosi dane dotyczące tematyki tekstów i ich stylistycznego ukształtowania.

Na docenienie zasługuje to, że dr Urszula Gajewska w autoreferacie stara się usystematyzować i doprecyzować spostrzeżenia dotyczące czterech płaszczyzn wzorca

gatunkowego. Ostatecznie, na podstawie przeprowadzonych do tej pory badań stwierdza, że encyklika to gatunek złożony i niejednorodny, który można nazwać naukowo-kaznodziejską katechezą w formie listu.

Czy oceniane przedsięwzięcie badawcze spełnia wymagania ustawowe? Jak czytamy w komentarzu do ustawy: „O jednotematycznym cyklu publikacji (ust. 2 pkt 1) powinno się mówić wówczas, gdy publikacje zostały przygotowane na z góry określony temat i ukazują się w sposób, który można uznać za cykliczny¹.”

Trudno znaleźć argumenty przemawiające za tym, że zbiór artykułów od początku był pomyślany jako cykl. Zaproponowany przez Autorkę układ pozwala jednakże przypuszczać, że po kilku przeprowadzonych doraźnie analizach (pierwsze publikacje powstały na podstawie referatów wygłoszonych w latach 2006-2008), zrodził się pomysł tworzenia kolejnych tekstów w ramach pewnej koncepcji. Wraz z upływem czasu w opracowaniach coraz bardziej widać perspektywę genologiczną. Jednotematyczność cyklu nie budzi wątpliwości, natomiast sposób ukazywania się poszczególnych artykułów – jeśli uwzględnimy polskie realia wydawnicze – można uznać za cykliczny.

Lektura 10 (licząc artykuł przyjęty do druku – 11) opracowań dowodzi, że dr Urszula Gajewska jest przygotowana do napisania solidnego studium genologicznego na temat encykliki Jana Pawła II. Potwierdza to zaprezentowany w autoreferacie obiecujący projekt autorskiej monografii. Szkoda, że nie został on jeszcze zrealizowany. Pisanie monografii ma tę przewagę nad tworzeniem pojedynczych – nawet powiązanych tematycznie i kompozycyjnie – tekstów, że obliguje do starannego opracowania podstaw teoretyczno-metodologicznych, doboru terminologii i klucza do analiz materiału, a przede wszystkim prowadzi do syntezy. Podjęcie trudu opracowania monograficznego pozwala się także ustrzec przed powtórzeniami, zarówno treściowymi, jak i materiałowymi (kliszowane fragmenty występują niestety dość często w poszczególnych tekstach należących do cyklu).

Czy można stwierdzić, że dzięki zbiorowi artykułów pt. *Encykliki Jana Pawła II – wprowadzenie do charakterystyki gatunku* dr Urszula Gajewska spełnia ustawowy wymóg wniesienia „znacznego wkładu w rozwój dyscypliny”? Mimo sygnalizowanych wyżej zastrzeżeń uznaję, że tak. Publikacje składające się na cykl są skoncentrowane wokół jednego tematu, oparte na jednorodnym materiale, uporządkowane według trafnie dobranej koncepcji metodologicznej oraz mają niewątpliwą wartość poznawczą – wpisują się w językoznawczy nurt badań nad gatunkami wypowiedzi i uzupełniają dorobek polskiej teolingwistyki.

¹ H. Izdebski, J.M. Zieliński, *Ustawa o stopniach naukowych i tytule naukowym. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 69.

Ocena aktywności naukowo-badawczej po doktoracie jako ustawowego wymogu procedury habilitacyjnej

Naukowy dorobek dr Urszuli Gajewskiej nie jest monotematyczny i odzwierciedla zarówno umiejętność wpisywania się w nurty uprawiane w środowisku, jak też postawę poszukującą.

Początkowo Habilitantka koncentrowała się na funkcji metatekstowej wyrażen językowych (zwłaszcza konstrukcji syntaktycznych) funkcjonujących w naukowej odmianie polszczyzny, a dokładnie w tekstach z zakresu nauk ścisłych (matematyki, fizyki i chemii). Wyniki badań opublikowała w pięciu artykułach (II.2.1., II.2.2 i II.2.3 – przed uzyskaniem stopnia doktora, II.2.4. i II.2.6. – po doktoracie). Podsumowanie tego okresu stanowi przygotowana na podstawie rozprawy doktorskiej monografia zat. *Metatekstemy w języku nauk ścisłych* (II.1.1).

W kolejnych latach poszerzyła pole swoich naukowych zainteresowań – przeorientowała badania i przeniosła je na nowe obszary: język religijny i język w mediach. Poza przedstawionym do oceny zbiorem dziesięciu artykułów na temat encyklik Jana Pawła II (jedenasty oczekuje na druk) w podoktoratowym dorobku publikacyjnym znajduje się sześć różnych tematycznie i metodologicznie opracowań, które korespondują z prowadzonymi w poprzednich latach badaniami lub stanowią zaczątki nowych dociekań. Pozwalają one obserwować warsztat badawczy i świadomość metodologiczną dr Urszuli Gajewskiej.

Analiza dotycząca funkcji formuł metatekstowych w czasopiśmie przeznaczonym dla dzieci (II.2.5.) pokazuje, że Autorka potrafi korzystać z wypracowanych wcześniej metod badawczych i sprawdzać je na tekstach pochodzących z zupełnie innej sfery komunikacyjnej. Artykuły poświęcone perswazji i manipulacji w prasie dowodzą z kolei, że obserwuje współczesne przekazy medialne i umie opisywać dostrzeżone w nich zjawiska językowe. Opierając się na wypowiedziach publikowanych w narodowo-katolickim piśmie „Nasz Dziennik”, przedstawia Badaczka typowe mechanizmy manipulacyjne (II.2.7.), odsłania językowe techniki służące dyskredytacji politycznego przeciwnika (II.2.8.), pokazuje, w jaki sposób w gazecie jest kreowany obraz innych mediów – „naszych” i „wrogich” (II.2.9., II.2.11.). W artykule na temat rzeszowskich urbochrematonimów (II.2.10), w którym klasyfikuje samodzielnie zgromadzony materiał nazewniczy (240 nazw lokali gastronomicznych), ujawnia znajomość zagadnień związanych z onomastyką. W złożonym do druku opracowaniu na temat godności i powołania kobiety w nauczaniu Jana Pawła II nawiązuje do zasadniczego po doktoracie nurtu badań – analizy oficjalnych wypowiedzi papieskich. Poszczególne szkice cechują się wnikliwością, rozważania są zawsze poparte ilustracją tekstową i osadzone w literaturze przedmiotu.

Dodać trzeba, że wyniki badań dr Urszuli Gajewskiej zostały opublikowane w czasopiśmie naukowych, w tym w periodykach umieszczonych na liście MNiSW („Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego. Seria Filologiczna”, „Słowo. Studia językoznawcze”, „Stylistyka”) oraz w recenzowanych tomach zbiorowych, m.in. w znanych seriach (np. „Język pisarzy”, „Język a komunikacja”) i wydawnictwach (np. „Poznańskie Studia Polonistyczne”).

Oceniany dorobek publikacyjny nie imponuje pod względem ilościowym, bez wątpienia jednak dokumentuje dążność do poszerzania pola zainteresowań naukowych i doskonalenia instrumentarium badawczego, jak również wzmożenie pracy twórczej w latach poprzedzających złożenie wniosku o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego. Uprawnia to do stwierdzenia, że w okresie po uzyskaniu stopnia naukowego doktora Habilitantka wykazała się istotną aktywnością naukową.

Pozostała działalność dr Urszuli Gajewskiej w świetle kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego zawartych w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 r. (Dz. U. nr 196, poz. 1165)

Dojrzałość naukowo-badawcza wiąże się zawsze z aktywnością konferencyjną. Po uzyskaniu stopnia doktora dr Urszula Gajewska uczestniczyła czynnie, tj. z referatem, w 12 konferencjach (4 międzynarodowych i 8 ogólnopolskich), zorganizowanych przez ośrodki naukowe w Bydgoszczy, Gnieźnie, Krakowie, Łodzi, Opolu, Poznaniu i Warszawie.

Ma za sobą również pobyt naukowy na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie – pod opieką prof. dr hab. Marii Wojtak, w okresie od października 2011 do czerwca 2012 r.

Od początku drogi zawodowej należy do Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego, a w rzeszowskim oddziale Towarzystwa pełni funkcję przewodniczącej Komisji Rewizyjnej.

W zakresie osiągnięć dydaktycznych Kandydatki należy docenić: tematyczne i formalne zróżnicowanie prowadzonych zajęć (wykłady monograficzne, wykłady kursowe, ćwiczenia i konwersatoria, warsztaty, seminaria dyplomowe), nauczanie na różnych poziomach studiów (licencjackich, magisterskich, podyplomowych) i na różnych kierunkach (filologia polska, polonistyka stosowana, filologia angielska, dziennikarstwo i komunikacja społeczna), pełnienie funkcji promotora 43 prac dyplomowych (25 licencjackich i 18 magisterskich), recenzowanie 40 prac licencjackich, jak również prowadzenie zajęć i egzaminów w Centrum Kultury i Języka Polskiego dla Polaków z Zagranicy i Cudzoziemców.

Warto podkreślić, że w ostatnim czasie Habilitantka włączyła się do opieki nad doktorantami – od 2018 r. pełni funkcję promotora pomocniczego w przewodzie doktorskim mgr Barbary Dudek (rozprawa zat. *Językowy obraz cierpienia w nauczaniu Jana Pawła II* powstaje na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Rzeszowskiego).

W działalności uniwersyteckiej mieszczą się ponadto działania na rzecz rodzimego instytutu i wydziału, np. przeprowadzanie egzaminów wstępnych, udział w pracach komisji (rekrutacyjnej, harmonogramowej), opracowywanie sylabusów dla nowych kierunków studiów i nowych specjalności, pełnienie funkcji opiekuna praktyk studenckich. Popularyzowaniu nauki służy współpraca z Liceum Ogólnokształcącym w Strzyżowie.

Można na tej podstawie wnioskować, że Kandydatka w wystarczającym stopniu spełnia kryteria oceny zawarte w Rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 r. Jej zaangażowanie na opisanych płaszczyznach zapowiada samodzielnego pracownika nauki, który jest przygotowany do podejmowania różnorodnych zadań i współorganizowania życia środowiska.

Konkluzja

W świetle przedstawionej w niniejszej recenzji oceny cyklu publikacji dr Urszuli Gajewskiej, wskazanego jako osiągnięcie naukowe, o którym mowa w art. 16. ust. 2 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, a także uwzględniając podoktorski dorobek Habilitantki, Jej aktywność naukowo-badawczą, dydaktyczną, organizacyjną oraz popularyzatorską – stwierdzam, że Kandydatka **spełnia ustawowe wymagania niezbędne do uzyskania stopnia naukowego doktora habilitowanego.**

Wyrażam zatem pozytywną opinię w sprawie nadania Pani dr Urszuli Gajewskiej stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo.

Anna Wojciechowska